

Trouw woensdag 26 juli 2000

Nederland wilde ons helemaal niet hebben

Vandaag 26 juli is het 50 jaar geleden dat het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger (KNIL) werd opgedoekt. Nederland had Indië verloren; het KNIL was overbodig geworden. Van de 15.000 Europese KNIL- militairen werd de helft geadopteerd door de Koninklijke Landmacht (KL). De overigen namen ontslag, pensioneerden of verdwenen in de burgerij. Vierduizend Molukse militairen werden 'tijdelijk' gedemobiliseerd in Nederland, waar ze alsnog uit militaire dienst werden ontslagen. Voor bijna alle KNIL-ers betekende de oversteek naar Nederland een grote ommekeer in hun leven en dat van hun kinderen. Drie portretten van twee generaties KNIL-ers.

De Indischman

In de boot op weg naar Nederland schalden de luidsprekers: 'Heden 26 juli 1950 is het KNIL ontbonden.' De driekleur was gestreken; Nederland had Indië verloren. Veel overzeese KNIL-soldaten maakten noodgedwongen de oversteek naar Nederland. Ook de indischman Jan Koop (73). Het land van zijn grootvader viel hem mee. In afwachting van zijn beschikking - de vrijgezel Koop had te kennen gegeven over te willen gaan naar de Koninklijke Landmacht- kwam hij in de Nijmeegse kazerne terecht. Van de benepen regels die golden in de pensions waar veel Indische gezinnen werden gehuisvest had hij geen last. Het kazerneleven was draaglijk, toch maakte hij -eenmaal de inheemse aardappel te hebben geproefd en de kou te hebben gevoeld- het liefst rechtsomkeert. De piepers waren het ergst. 'In de kazerne hebben wij -Indische jongens- gestaakt.' Ze wonen, voortaan kwam er rijst op tafel.

De Hollandse meisjes waren lief, vond hij, maar de overige autochtonen keken vreemd aan tegen de donkergekleurden die ze niet als Nederlandse staatsburgers herkenden. Poepchinees, schreeuwden ze. Dat deerde hem niet. 'Wel als ze zeiden blauwe trekhond, dan veegde ik de straat met ze aan.' Koop werd bij de Koninklijke Landmacht ingelijfd, waar hij een opleiding tot onderofficier volgde; zijn rang steeg. Hij had geluk, vindt hij zelf. Veel Indischen schopten het niet zo ver. Deels was dat te wijten aan de te lage vooropleiding, deels aan het feit dat men hier geen hoge pet op had van de Indischen. Maar Indo's waren ook te laks, kritiseert hij. 'Ze zeiden: ach ik ben een Indische jongen, dat wordt toch nooit wat.' Dan antwoordde hij streng: 'Ik ben veel bruiner en kijk waar ik ben.'

Zijn huidige Indische vriendin vertelt verdrietig over hoe het in de burgermaatschappij toeking; hoe haar man, die destijds een hoge positie vervulde bij de spoorwegen, de witte boord moest verruilen voor een overall. Verdiensten ginds telden niet.

Koop schopte het tot adjudant toen hij op zijn 58e jaar met 'functioneel leeftijd ontslag' ging.

Loes (42) -een van zijn vijf dochters- herinnert zich de strenge opvoeding thuis. 'Als we stout waren kregen we slaag. De jongens uit de kazerne zeiden wel eens: Jullie worden nog strenger opgevoed dan wij.' Ja, geeft Koop toe. 'Ik was ontzettend streng. Ik was als militair veel afwezig. Ik had alleen dochters en dacht, anders loopt het mis. Drugs. Het

had ook te maken met het nieuwe land; je moest een voorbeeld zijn. Indische mensen moesten zich meer bewijzen.'

Loes: 'Mijn moeder voedde ons zo Nederlands mogelijk op. Ze vond: je woont in Nederland, dus je praat Nederlands. Ze kookte Nederlands voor ons, Indisch voor mijn vader. "Verwacht niet dat je iets krijgt als je onverwacht met etenstijd bij Nederlanders op bezoek komt," waarschuwde ze de kinderen, "en weet: na de eerste ronde blijft de koektrommel gesloten". Of je krijgt helemaal niks, merkte Loes eens. Stomverbaasd zag ze toe hoe een schoolvriendinnetje een beker drinken naar binnenslokte zonder haar wat aan te bieden. Presteren moesten de kinderen. Opboksen tegen de vooroordelen. Loes: 'De Indische kinderen, hoe hoog ook de cijfers, kregen automatisch het advies: lts of huishoudschool.'

's Avonds als vader op oefening was sliep kleine Loes bij haar moeder. 'Ik moest haar wakker maken als ze nachtmerries had over het jappenkamp of de oorlog.'

Over wat er precies gebeurd was, werd thuis niet gepraat. Alleen de mooie verhalen over Indië werden verteld, niet de pijnlijke gebeurtenissen over de oorlog, de kampen, de bersiaptijd, het heimwee. Zwijgen was beter, vonden haar ouders.

Loes: 'Je vroeg ook niets, dat was van jongsaf aangeleerd.' Was ook wel een beetje Indisch, analyseert ze: niet vragen, maar alles nemen zoals het is: sabar, sabar.

Als adolescent ging ze op zoek naar die verzwegen geschiedenis. Richtte een Indische toneelclub, 'vertaalde' op de Academie voor Expressie het toneelstuk Leedvermaak naar de Indische situatie. Recent acteerde ze op de Pasar Malam in een stuk over een KNIL-gezin dat in Nederland verzwelgt in onuitgesproken heimwee. Koop verklaart het zwijgen als volgt. 'Ik wilde mijn kinderen beschermen, ze een leuke jeugd geven. Nooit heb ik verteld dat ik door de jappen ben geslagen.' Maar door de vuurwerkontploffing in zijn woonplaats Enschede: de zwartgeblakerde aarde, de vluchtende mensen... borrelde al het leed plots omhoog. 'Ik voelde de klappen van de jap weer. Ineens moest ik huilen.'

Jan Koop keerde in 1992 terug naar Indië. Hij genoot, maar remigreren? Nee. 'Hier heb ik alles.' Het vurig verlangen Indonesie te zien kent Loes niet; ze voelt zich Indisch, niet Indonesisch.

26 juli een belangrijke dag? Jan Koop: 'Ach, ik ga wel naar KNIL- reünies, vooral van mijn eigen T-brigade. Maar de belangrijkste dag is toch de dag van de Japanse capitulatie... 15 augustus. Jullie 5 mei.'

De Molukker

Domingus Leiwakabessy (73) wil zijn leeftijd eigenlijk niet verklappen. Veel Molukkers smokkelden destijds wat jaartjes om dienst te kunnen nemen. Maar vooruit. 'Twintig was ik toen ik in 1946 tekende.' In 1951, na de soevereiniteitsoverdracht en proclamatie van de onafhankelijke republiek der Zuid-Molukken: de RMS, werden Molukse KNIL-ers 'tijdelijk' naar Nederland verscheept. Met vrouw en twee kinderen belandde hij in voormalig Drents concentratiekamp Schattenberg. 'Op 30 april. De bomen waren nog kaal.' Verwonderd vroegen de Molukse militairen zich af het groen gebladerte wellicht

door brand was verteerd. De Nederlandse bevolking op hun beurt staarde verbaasd naar de donkergekleurde nieuwelingen. 'In het begin riepen ze: Hé zwarte. Men voelde aan onze huid, ook de meisjes.' Dat laatste vond hij niet zo erg.

Het kazerneleven zette men -in afwachting van wat komen ging- in Drente gewoon voort. 's Ochtends om zes uur werd de trompet gestoken. Dat ochtendappel duurde tot 1956; toen besloot de Nederlandse regering: de uniformen moeten in de mottenballen. Terug naar de Molukken was op dat moment net zo onmogelijk als dienst nemen bij de Koninklijke Landmacht.

Omdat de Nederlandse regering na twee jaar verblijf geen salaris meer uitkeerde en het zakgeld per volwassene slechts f 3 per week bedroeg ging Leiwakabessy werken bij de boer: hooien en aardappels rooien. In de loop der jaren kwamen er zes koters bij die gevoed moesten worden.

Teleurstelling werd omgezet in de drang er het beste van te maken. Leiwakabessy volgde een cursus tot automonteur, werkte in de garage, en verdiepte zich in boekhouden om als boekhouder te eindigen bij het CBS. Hij sprak Nederlands -als politiezoon had hij Nederlandstalig onderwijs genoten- en was daarmee een uitzondering. Veel Molukkers beheersten de taal niet; zij verdwenen noodgedwongen in de fabrieken. Zoon Eddy (44) heugt zich de militaire tucht in het omvangrijke, 3000-koppige kamp nog goed. 'Over de oorlog en het KNIL werd nauwelijks gesproken maar aan de straffen merkte je het KNIL-verleden. Als je stout was geweest moest je in looppas met een stoel boven je hoofd rondjes lopen: wist het hele kamp dat je straf had. Vader rechtstreeks aanspreken mocht niet; conform de militaire orde sprak je je meerdere niet direct aan. Communicatie verliep via moeder.'

Vader Leiwakabessy geeft toe: 'We waren streng. De kinderen moesten onze gewoontes vasthouden. We waren bang voor de invloed van Nederlanders.'

Eigenwijs was Leiwakabessy ook, herinnert zijn zoon zich: toen de wijkraad -bestaande uit sergeant-majours: hoogsten in rang- besliste dat zijn kinderen niet naar de MULO mochten omdat zijn rang van korporaal daarvoor te laag was, trok hij zich daar niets van aan. En toen vader iets te fanatiek naar de smaak van de kampeiding en Nederlandse overheidsdienaren zijn RMS idealen uitdroeg moest het gezin verhuizen naar een 'gewone' woonwijk in Krimpen aan de IJssel. Eddy kwam voor het eerst in een klas vol witte kinderen terecht. Achteraf realiseert hij zich: 'Ik werd nooit uitgenodigd op verjaarspartijtjes.' Thuis was de voertaal Maleis, maar ook Nederlands. Eddy: 'Taal is macht, zei mijn vader. Wij moesten ons extra bewijzen. Ook nu nog, ook al spreek ik de taal, mijn huidskleur en achternaam maken dat ik me nog steeds moet waarmaken.'

De metalen koffers die altijd klaar stonden verhuisden op een gegeven moment naar zolder. Heimwee werd niet zo geuit, zoals ook de legerverhalen en de gruwelijkheden die vele Molukse KNIL-ers hadden ervaren niet openlijk werden besproken: Leiwakabessy: 'Dat was niet voor kinderen.'

Eddy werd het heimwee wel gewaar. Hoe? 'Vader ging zich heel fanatiek inzetten voor RMS, had daar alles voor over.' Zijn vader: 'We moesten een doel hebben, we wilden onze vrijheid terug.'

Ook Eddy werd opgevoed met het RMS ideaal. In 1975 al bezocht hij Ambon samen met zijn moeder. Anders dan zijn vader kon zij de drang om terug te gaan niet weerstaan, ondanks het feit dat de Zuid-Molukken nog niet onafhankelijk waren. Natuurlijk werd hij er als westerling direct uitgepikt: vanwege zijn lange haren en snelle loop. Eddy: 'Ik koester de herinnering aan Ambon als bijzonder.' Voelde hij zich thuis daar? 'Ik denk niet helemaal, redeneer ik nu achteraf.'

Hij besloot geschiedenis te studeren, wilde weten hoe het zat: waren zijn ouders alleen maar slachtoffers; wat was hun eigen rol: waarom hadden ze dat RMS-ideaal -toch eigenlijk, vond hij later, een 'hersenspinsel van generaal Spoor' - geadopteerd? Waarom niet voor het Indonesische leger gekozen, waarom überhaupt destijds voor het Nederlandse KNIL getekend?

'Vraag mijn vader of hij zich geen NSB-er voelt', provoceert hij. Leiwakabessy schudt het hoofd: 'NSB-er? Ik wilde helemaal niet in het KNIL, maar het was de enige inkomstenbron toen.' En, fronsend: 'Kiezen voor het Indonesisch leger?' Als inheemse militair bestond voor Molukkers na de soevereiniteitsoverdracht inderdaad de mogelijkheid te opteren voor het Indonesisch leger. Leiwakabessy: 'Ik vertrouwde de Javanen niet. Ze zagen ons als verraders.'

Dat zijn zoon zichzelf vanwege een vermeend 'neo-imperialistisch complot' Indonesiër noemt, niet Molukker, vindt hij onbegrijpelijk. 'Dat geloof je toch niet: Indonesiër? Die Javanen, dat zie je nu toch ook, die zijn corrupt.' Maar bloed kruipt waar het niet gaan kan, als Eddy de doden op de Molukken ziet is hij weer Molukker.

Eddie is na die ene keer niet teruggeweest, Leiwakabessy zelf inmiddels zes keer. Nu durft hij niet, vanwege de huidige situatie. De RMS speelt nog steeds een rol in zijn leven; alsmede het KNIL. Hij is secretaris van de PAMEX: belangenbehartiging van Molukse ex-KNIL-ers. Een van de wensen is dat de Nederlandse regering zorg draagt voor ook zijn blonde kleinkinderen. 'Dat ze op kosten van de overheid kunnen remigreren.'

De Hollander

De gang van zijn Apeldoornse huis is behangen met fraaie tegels die zijn carrièreverloop schetsen. In de kamer verwijzen Indische beeldjes naar Indië, zijn bakermat. Kees Merkelbach (76) werd er in 1923 geboren en in 1941 tekende hij -net als zijn vader- voor het KNIL. Tot adjudant en vlieger van de befaamde generaal Spoor bracht Merkelbach junior het.

Ook voor hem was het raadzaam om in 1950 Indië te verlaten toen de inkt onder de soevereiniteitsoverdracht was opgedroogd. Samen met zijn hoogzwangere vrouw Mieke, keerde hij terug naar de schoot van de familie; hij trok in bij de schoonfamilie in Amersfoort. Hoewel blank en gezegend met Nederlandse bloedverwanten moest ook Merkelbach wennen. Aan de omgangsvormen, de regels. Verbaasd bezag hij de kleine huizen met de lage plafonds, hij gruwde van het weer: 'Nog steeds. Ik bloei pas op als het 25 graden is.'

Merkelbach 'ging over' naar de Nederlandse krijgsmacht. Voor KNIL-ers van Europese

afkomst, dus de Indo's en Hollanders, bestond er anders dan voor Molukkers, de kans in dienst te treden bij de Koninklijke Landmacht. 'Ik heb het gemakkelijker gehad dan de Indischen en de Molukkers,' bepeinst hij. 'Assimileren in een militaire organisatie was eenvoudiger. De Ambonezen hadden die officieel niet meer en de Indische mensen werden er vijandig bejegend, voor beiden was Nederland bovendien een vreemd land.' Als ex-KNIL-er, nieuwkomer in het Nederlandse leger, moest je het opnemen tegen de gevestigde krachten. 'Die beschermden zichzelf, dat was logisch,' vergoelijkt hij. Veel van -ook zijn blanke- KNIL-collega's verkozen een burgerfunctie, omdat ze meenden dat de promotiekansen in het leger gering waren.

Wij werden niet al te hartelijk onthaald, herinnert Merkelbach zich. 'Nederland wilde ons helemaal niet hebben.'

Het was een bittere pil voor de repatrianten en evacués dat niemand hier wist wat zich daar had afgespeeld. Hoe oorlogsleed vrijwel alle Europeanen had getroffen. Na de Japanse capitulatie vernam Merkelbach dat zijn vader tijdens een krijgsgevangenentransport overzee was omgekomen; zijn familie vond hij uitgeteerd terug in het kamp. 'Ze werden geslagen, vernederd, kregen slecht te eten, tyfus brak uit, et cetera. Als we daarover vertelden en de Hollandse mensen zeiden: ach ja wij hebben de oorlog ook meegemaakt: tijdens de hongerwinter moesten we zelfs tulpenbollen eten- dan dachten we: laat maar.' Onvergelijkbare grootheden. Alleen in eigen kring werd er voortaan over Indië gesproken.

Zoveel dat het zijn zoon Rolf (50) wel eens de neus uitkwam. 'Mijn grootouders waren ook KNIL-ers. Veel tempo doeloe. Men volgde geëngageerd het nieuws daar, las tijdschriften als Moesson. De Pasar Malam werd druk bezocht.' Hij hield zich afzijdig. 'Mijn ouders hadden dat meegemaakt ik niet.' Bovendien voedden zijn ouders hem op met het idee: hier moet je het maken. Terug gaan we nooit meer.

Al die oorlogsverhalen, zijn vader geridderd, KNIL-reünies,... het was naar eigen zeggen geen weerzin dat het hem allemaal niet interesseerde, maar overkill. 'De stoere verhalen dat vader prins Bernard had gevlogen, privé vlieger was geweest van Spoor en de vele foto's van de Gordel van Smaragd vond ik wel prachtig. Maar het was een andere wereld.' Misschien kwam het ook omdat hij geen klankbord vond. Vriendjes op school snapten niets van die verhalen. 'In andere gezinnen werd over hele andere dingen gepraat. Het was alsof mijn ouders van de maan kwamen.'

Oorlogsfeiten werden verteld, ook de gruwelijke. Maar niet wat zijn vader erbij voelde. Zijn moeder, dochter van een KNIL militair, begon te huilen als Rolf ernaar vroeg. 'Jonkie het heeft geen zin om erover te praten,' zei ze dan. Merkelbach maakte carrière: bracht het tot luitenant kolonel bij de luchtmacht. Rolf: 'Er was een tijd dat het niet zo populair was om te zeggen: mijn vader zit in het leger.' Desondanks -de haren lang, de voeten in rijglaarzen, joints rokend- zette hij zich niet af tegen zijn vader. Begreep en respecteerde zijn uitleg. 'Vanzelfsprekend' volgde hij toen hij voor zijn nummer op moest komen de officiersopleiding. Door de buitenwereld echter werd Kees Merkelbach wel eens denigrerend 'koloniaal' genoemd, dat stond dan gelijk aan uitbuiting; de 'politieele acties' werden gezien als misdadig. Senior, verontwaardigd: 'Dat gaat toch niet aan; de politieke beslissingen werden in Nederland genomen.' Bovendien vindt hij: in Indië zijn in de loop der tijden ook goede dingen door de Nederlanders en het KNIL tot stand

gebracht op het gebied van gezondheidszorg, onderwijs, 'cultures', rechtspraak, infrastructuur et cetera. Dat wordt vergeten of verdraaid door de media, meent hij.

Pas toen politiek gezien de mogelijkheid bestond toe te geven aan zijn heimwee deed hij dat ook; in 1977 ging Merkelbach terug. De kinderen hadden van hun eerstverdiende geld een reis naar Indonesië gespaard. 'Omdat jullie altijd erover praten.' Maar de tweede keer al realiseerde hij zich: ik ben een toerist en dat blijf ik. Veelvuldig bezocht hij daarna in Indonesië de plekken van zijn jeugd: de huizen, de school en het zwembad... Als hij nu heimwee heeft draait hij angklung muziek. Trots: 'Mijn kleinzoon is er ook gek op.' Kees Merkelbach is nog steeds een trouw bezoeker van Bronbeek, waar nu vooral veel Indische KNIL-ers wonen. Op tafel liggen tekeningen, de voorbereidingen van de herdenking op Bronbeek. Zoals elk jaar.

Ellen de Vries